

De Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang

Het instrument waarmee de gastouderopvang de eigen pedagogische kwaliteit in kaart kan brengen

Mirjam Gevers Deynoot-Schaub en Iris Bollen

HETKINDEROPVANGFONDS

Ministerie van Sociale Zaken en
Werkgelegenheid

» SWP MEMBERS KRIJGEN MEER! «

- ✓ Gratis verzending
- ✓ Gratis proefabonnementen
- ✓ Persoonlijke aanbiedingen en kortingen
- ✓ Toegang tot exclusieve events

Registreer je boek op swpbook.com/memberclub

» 9KM72-JUCM8-AJ6WM «

De Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang

Het instrument waarmee de gastouderopvang de eigen pedagogische kwaliteit in kaart kan brengen

Mirjam Gevers Deynoot-Schaub en Iris Bollen

ISBN 978 90 8850 792 2

NUR 847

© 2018 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot Uitgeverij SWP (Postbus 12010, 1100 AA Amsterdam-Zuidoost) te wenden.

Inhoud

Woord vooraf	7
Dankwoord	9
Leeswijzer	11
1. Achtergrond en structuur van de Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang	13
1.1 Inleiding	15
1.2 Theoretische basis van de Kwaliteitsmonitor	15
1.3 Wetenschappelijk instrument en de Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang	19
1.4 Doelgroep	20
2. Onderdelen van de Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang	21
2.1 Interactievaardigheden	23
2.2 Kwaliteit van de Leefomgeving	26
2.3 Structurele Kwaliteit	27
3. Handleiding Interactievaardigheden	29
3.1 Inleiding	31
3.2 Gebruiksmogelijkheden voor de gastouder	31
3.3 Gebruiksmogelijkheden voor het gastouderbureau	32
3.3.1 <i>Intervisie: kennis van de zes interactievaardigheden</i>	33
3.3.2 <i>Coaching: ondersteuning en verbetering van de zes interactievaardigheden</i>	34
3.4 Beschrijving van de zes interactievaardigheden	39
3.4.1 <i>Sensitieve responsiviteit</i>	40
3.4.2 <i>Respect voor autonomie</i>	45
3.4.3 <i>Structureren en grenzen stellen</i>	51
3.4.4 <i>Praten en uitleggen</i>	56
3.4.5 <i>Ontwikkelingsstimulering</i>	62
3.4.6 <i>Begeleiden van interacties</i>	67
4. Handleiding Kwaliteit van de Leefomgeving	73
4.1 Inleiding	75
4.2 Werkwijze	75
4.3 Observatielijst Kwaliteit van de Leefomgeving	78

5 Aandachtspunten structurele kwaliteit	101
5.1 Inleiding	103
5.2 Groepsgrootte	103
5.3 Groepsstabiliteit	104
5.4 Leeftijdswaard	105
5.5 Voorbeeldschema opvangoverzicht	105
Nawoord	111
Referenties	113

Woord vooraf

Als ouders gaan werken, is het belangrijk dat zij hun kind met een gerust hart achter kunnen laten bij de kinderopvang, een gastouder of de buitenschoolse opvang. Kinderopvang moet goed en veilig zijn, een plek waar kinderen zich veilig voelen en de ruimte krijgen om zich te ontwikkelen. De overheid neemt verschillende maatregelen om de kinderopvang te verbeteren, bijvoorbeeld door kwaliteits- en veiligheidseisen te stellen aan kinderopvangbedrijven, waaronder gastouders/gastouderbureaus. Dit project, de ontwikkeling van de Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang, is zo'n voorbeeld.

In de Wet kinderopvang en kwaliteitseisen peuterspeelzalen (Wko) staat dat gastouders en gastouderbureaus verantwoordelijk zijn voor het bieden van verantwoorde gastouderopvang, dat wil zeggen, opvang die bijdraagt aan een goede en gezonde ontwikkeling van het kind in een veilige omgeving. Verder moet het gastouderbureau, de gastouders begeleiden. In het werkveld is men het erover eens dat de kwaliteit van gastouderopvang verder verbeterd kan, en moet worden. De minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) is daarom in 2017 gestart met sessies met het veld om te bezien hoe invulling kan worden gegeven aan de kwaliteitsbevordering. Deze sessies hebben veel nuttige input opgeleverd.

Tijdens de sessies bleek ook een groot enthousiasme voor het vak van gastouder. Veel gastouders willen zélf aan de slag om hun pedagogische kwaliteit verder te versterken. Dit instrument biedt hen daarvoor een handreiking.

Ik ben blij met deze monitor, omdat dit instrument aan twee kanten snijdt. Het biedt enerzijds gastouderbureaus de kans te werken aan de kwaliteit van de gastouderopvang in lijn met de jaarlijkse kwaliteitsmetingen in de kinderopvang. Anderzijds biedt het gastouders de mogelijkheid om zélf hun dagelijkse, pedagogische praktijk te verbeteren en aan hun eigen interactievaardigheden te werken. Ik ben ervan overtuigd dat de monitor daarmee een waardevolle bijdrage kan leveren aan de professionaliteit van de gastouderopvang en daarmee aan de ontwikkeling van kinderen.

Namens de Minister van SZW,
Maaïke van Tuyl
Directeur Kinderopvang

Dankwoord

De Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang is een instrument waarmee gastouders en gastouderbureaus zelf op relatief eenvoudige wijze de pedagogische kwaliteit van de gastouderopvang kunnen inschatten. Het gebruik van de Kwaliteitsmonitor maakt duidelijk wat de sterke en zwakkere kanten van de opvang zijn en op welke concrete punten de kwaliteit (verder) verbeterd kan worden.

Bij de ontwikkeling van de Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang zijn veel verschillende partijen betrokken geweest, die wij graag hartelijk willen danken hun medewerking, betrokkenheid, steun en waardevolle adviezen. Allereerst dank aan Het Kinderopvangfonds dat subsidie heeft gegeven en een trekkende en ondersteunende rol heeft gespeeld bij de ontwikkeling van deze monitor. Ook danken wij de directie Kinderopvang van het Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid voor haar subsidie.

Onze dank gaat tevens uit naar de leden van de Klankbordgroep die ons in verschillende fasen van de ontwikkeling van de Kwaliteitsmonitor van nuttige adviezen hebben voorzien over de inhoud en het gebruik, alsmede de organisaties die hen hebben afgevaardigd: Het Kinderopvangfonds, het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de Brancheorganisatie Kinderopvang, de Belangenvereniging van Ouders in de Kinderopvang & Peuterspeelzalen (BOinK), het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), de GGD GHOR, het Gastouderbureau Tobias, Berend Botje kinderopvang, Gastouderschap De Blauwe Driehoek, Kinderopvang Geertje.

Ook danken wij alle gastouders die hebben bijgedragen aan de totstandkoming van dit boek.

Verder willen wij de volgende leden (organisaties) van de Adviesraad bedanken voor hun input over de draagkracht, verspreiding en bekendmaking van de Kwaliteitsmonitor: Kinderopvangfonds, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, ViaViela, Berend Botje, Brancheorganisatie Kinderopvang, Belangenvereniging van Ouders in de Kinderopvang & Peuterspeelzalen (BOinK), Vereniging GastOuderBranche (VGOB), ChildCare International (CCI) en KIKI Training & Coaching.

Leeswijzer

De Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang bevat twee theoretische hoofdstukken (hoofdstuk 1 en 2) en drie praktische hoofdstukken (hoofdstuk 3 tot en met 5). Lezers die direct aan de slag willen, kunnen hoofdstuk 1 en 2 eventueel overslaan.

In hoofdstuk 1 worden de achtergrond en de structuur van de Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang beschreven. In dit theoretische hoofdstuk wordt ingegaan op de achtergrond van het zelfevaluatie-instrument en de relatie met de basisdoelen uit de Wet kinderopvang. Hoofdstuk 2 heeft ook een theoretische invalshoek, hierin worden drie deelinstrumenten apart besproken. Het eerste deelinstrument gaat over de interactievaardigheden van de gastouder, het tweede over de kwaliteit van de leefomgeving en het derde over structurele kwaliteit.

Hoofdstuk 3 bevat een praktische handleiding voor zowel gastouder als gastouderbureau over de zes interactievaardigheden. Hierbij horen ook voorbeeldfragmenten die via de website www.kwaliteitsmonitor-go.nl kunnen worden bekeken. Hoofdstuk 4 geeft handvatten en uitleg over het gebruik van de observatielijst Kwaliteit van de Leefomgeving voor kinderen. Om de bijbehorende observatieformulieren te downloaden, ga je naar www.kwaliteitsmonitor-go.nl. In het laatste hoofdstuk komen aandachtspunten voor structurele kwaliteit aan de orde met daarbij een voorbeeld van een invulschema om structurele kenmerken in kaart te brengen.

Als er in deze Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang wordt gesproken over de gastouder kan dit verwijzen naar een vrouw of man. Waar 'zij' of 'haar' staat, kan ook 'hij' of 'hem' worden gelezen.

1

Achtergrond en structuur van de Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang

1.1 Inleiding

In de Wet kinderopvang (2005) zijn de kwaliteitseisen voor kinderdagverblijven, buitenschoolse opvang, gastouderopvang en peuterspeelzalen opgenomen. De verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van de kinderopvang ligt primair bij de sector. Alle betrokkenen in de sector onderschrijven het belang van kwalitatief goede kinderopvang. Gastouderopvang staat in de Wet kinderopvang als een van de drie officiële vormen van kinderopvang en valt daarmee onder de eisen in de wet. Alle gastouderbureaus in Nederland moeten aan dezelfde kwaliteitseisen voldoen; als daaraan is voldaan, is het bureau een geregistreerde kinderopvangorganisatie. Een persoon is voor de Nederlandse wet een gastouder als zij staat ingeschreven bij een geregistreerd gastouderbureau. Sinds 2010 moeten gastouders voldoen aan officiële, toetsbare kwaliteitseisen. Het gastouderschap is een officieel beroep waar pedagogische kwaliteitseisen bij horen.

Omdat pedagogische kwaliteit in het belang is van de ontwikkeling en het welzijn van alle kinderen mag het voor hen dus niet uitmaken in welke vorm van kinderopvang zij worden opgevangen. Iedere vorm van professionele kinderopvang (kinderdagopvang, buitenschoolse opvang en gastouderopvang) moet garant staan voor pedagogische kwaliteit.

Naast wetenschappelijke instrumenten voor alle drie de vormen van kinderopvang zijn er al enige tijd ook twee zelfevaluatie-instrumenten beschikbaar waarmee de sector zelf de pedagogische kwaliteit kan monitoren en verbeteren: één voor de kinderopvang: de NCKO-Kwaliteitsmonitor (2009) en één voor de buitenschoolse opvang: de Kwaliteitsmonitor BSO (2012). Deze twee zelfevaluatie-instrumenten zijn afgeleid van (wetenschappelijke) instrumenten en maken gebruik van hetzelfde theoretisch kader en dezelfde structuur. Voor de gastouderopvang was een zelfevaluatie-instrument tot op heden nog niet ontwikkeld. Ook voor deze sector is het belangrijk – en daar is ook veelvuldig vraag naar – om zijn eigen kwaliteit te kunnen monitoren en verbeteren. Met de komst van de Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang, het zelfevaluatie-instrument voor de gastouderopvang, is het aanbod aan zowel wetenschappelijke als zelfevaluatie-instrumenten voor de hele kinderopvangsector compleet.

1.2 Theoretische basis van de Kwaliteitsmonitor

Het ontwikkelen van een goed instrument vereist allereerst duidelijkheid met betrekking tot het te meten begrip: wat verstaan we onder *pedago-*

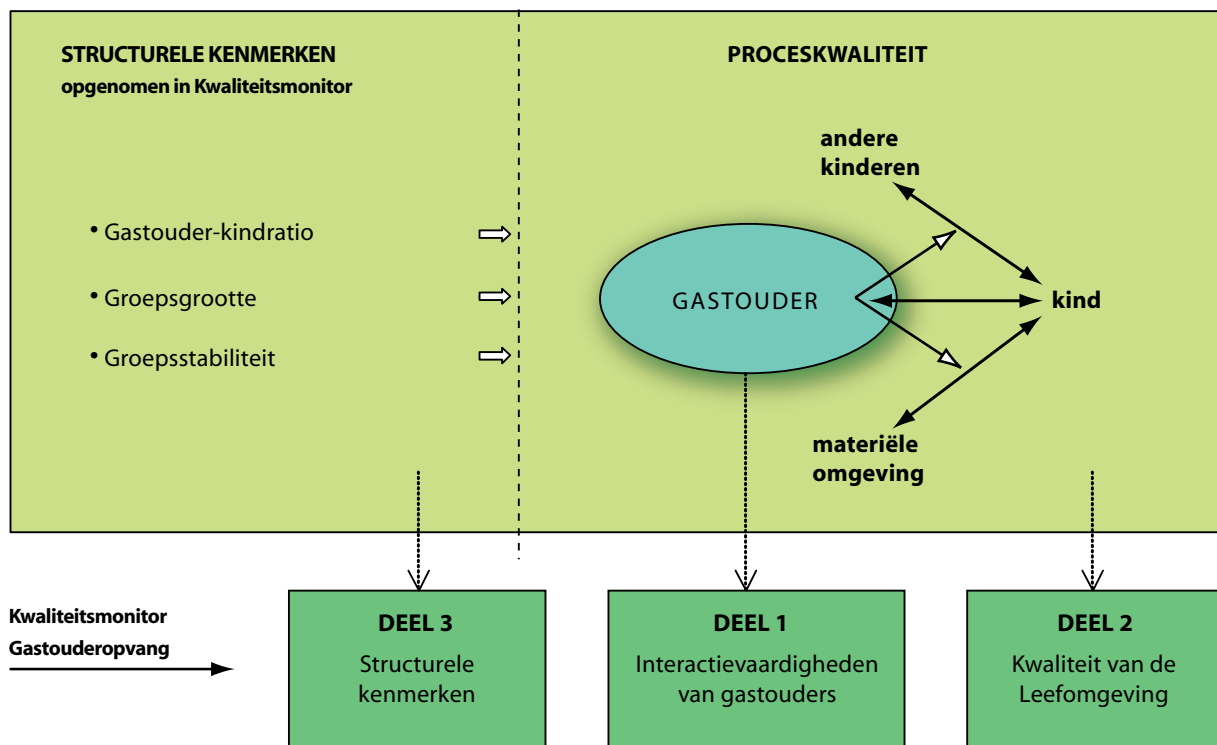
gische kwaliteit? Bij het beantwoorden van deze vraag gaan we uit van de in de Wet kinderopvang genoemde vier pedagogische basisdoelen: het bieden van veiligheid, het bevorderen van de persoonlijke, de sociale en de morele competentie (het zich eigen maken van normen en waarden) van de kinderen. Dit zijn zaken die kinderen tijdens de opvang nodig hebben voor hun welzijn en een goede ontwikkeling. Deze aspecten blijven altijd actueel, omdat kinderen niet veranderen in hun behoefte aan een veilige omgeving en goede ontwikkelingskansen. Op basis daarvan wordt opvang van hoge kwaliteit gedefinieerd als opvang die in hoge mate bijdraagt aan de realisering van bovengenoemde doelen.

Basisdoelen

Goede opvang voor kinderen moet zich richten op (Riksen-Walraven, 2004, p. 103):

- ◆ *Het bieden van een veilige basis:* een omgeving waarin kinderen zich kunnen ontspannen, zichzelf kunnen zijn en lekker in hun vel zitten. Factoren die daaraan bijdragen zijn vaste, vertrouwde gezichten van professionele opvoeders en de kinderen in de opvang. Structuur en voorspelbaarheid (programma, dagritme, afspraken) dragen ook bij aan een veilige basis alsmede de inrichting en indeling van de opvang.
- ◆ *Het bevorderen van persoonlijke competentie:* dit betekent dat kinderen de kans krijgen en gestimuleerd worden in hun zelfstandigheid, zelfvertrouwen, veerkracht en flexibiliteit. Daarnaast gaat het ook over het stimuleren van kinderen op verschillende ontwikkelingsgebieden, zoals motoriek, creativiteit, taal en cognitie.
- ◆ *Het bevorderen van sociale competentie:* het leren omgaan met anderen. Hierbij draait het erom dat kinderen leren zich in een ander te verplaatsen, kunnen communiceren, samenwerken, delen, helpen en conflicten kunnen oplossen.
- ◆ *Het leren van regels, normen en waarden:* om goed te kunnen functioneren in de samenleving moeten kinderen zich de regels, normen en waarden van die samenleving eigen maken.

Om te bepalen of de opvang voor kinderen bijdraagt aan het realiseren van de basisdoelen moeten er bepaalde kwaliteitskenmerken in kaart worden gebracht. Voor de kinderdagopvang is er destijds een kwaliteitsmodel ontwikkeld waarin de belangrijkste kwaliteitskenmerken zijn opgenomen (Riksen-Walraven, 2004, p.106). Dit model met kwaliteitskenmerken kan in aangepaste vorm ook worden gebruikt voor de gastouderopvang. Een voor deze handleiding aangepaste versie van dit model wordt weergegeven in figuur 1.1.

Figuur 1.1 NCKO-model aangepast voor gastouderopvang in relatie tot de drie onderdelen van het zelfevaluatie-instrument voor de gastouderopvang

In het model worden twee typen kwaliteitskenmerken onderscheiden, namelijk proceskwaliteit en structurele kenmerken. Bij de *proceskwaliteit* van de opvang, ofwel de kwaliteit van het feitelijke zorg- en opvoedingsproces en van de dagelijkse ervaringen van de kinderen bij de gastouder (Riksen-Walraven, 2004, p.107). De kwaliteit van de opvang zit in de feitelijke ervaringen die kinderen opdoen in hun interacties met drie belangrijke aspecten van hun omgeving, namelijk de opvoeder (gastouder), andere kinderen en de materiële omgeving (spelmateriaal, meubilair, inrichting van de ruimte). Van die drie heeft de gastouder verreweg de grootste invloed op het welzijn en de ontwikkeling van de kinderen. De gastouder beïnvloedt kinderen namelijk niet alleen rechtstreeks in haar interacties met de kinderen zelf, maar zij bepaalt ook voor een groot deel de kwaliteit van de interacties tussen de kinderen onderling en van hun ervaringen met het aanwezige spelmateriaal. Daarom zijn de vaardigheden van de gastouder in de omgang met de kinderen de kern van proceskwaliteit.

Interactievaardigheden

Het Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek (NCKO) heeft voor het wetenschappelijk instrument observatieschalen ontwikkeld om

de zes interactievaardigheden te beoordelen. Deze schalen zijn in aangepaste vorm opgenomen in zowel de NCKO-Kwaliteitsmonitor als de Kwaliteitsmonitor BSO. Professionele opvoeders moeten beschikken over zes interactievaardigheden in de omgang met kinderen om de pedagogische basisdoelen optimaal te kunnen realiseren. De interactievaardigheden in beide monitoren hebben dezelfde uitgangspunten, maar zijn aangepast wat betreft de leeftijd van de kinderen. De interactievaardigheden van pedagogische medewerkers in de NCKO-Kwaliteitsmonitor richten zich op kinderen in de leeftijd van 0 tot 4 jaar, de interactievaardigheden van pedagogische medewerkers in de Kwaliteitsmonitor BSO richten zich op kinderen in de leeftijd van 4 tot 12 jaar. Aangezien gastouderopvang zich richt op kinderen in de leeftijd van 0 tot 12 jaar is voor de beschrijving van de interactievaardigheden van gastouders gebruikgemaakt van de beschrijvingen uit beide zojuist genoemde monitoren. In de Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang onderscheiden we de volgende zes interactievaardigheden:

- 1 sensitieve responsiviteit;
- 2 respect voor de autonomie;
- 3 structureren en grenzen stellen;
- 4 praten en uitleggen;
- 5 ontwikkelingsstimulering;
- 6 begeleiden van interacties tussen kinderen.

Bij de uitgebreidere beschrijving van deze interactievaardigheden (zie paragraaf 2.1) staat aangegeven hoe de verschillende vaardigheden samen bijdragen tot de realisering van de vier basisdoelen.

Kenmerken van de directe omgeving

Behalve door de interactievaardigheden van de gastouder wordt de kwaliteit van de dagelijkse ervaringen van de kinderen bij de gastouder ook bepaald door andere kenmerken van de directe omgeving, zoals de aanwezigheid van speelmaterialen, spelactiviteiten, inrichting, taal, en dagindeling. Onder experts zoals pedagogen en psychologen is consensus over welke kenmerken belangrijk zijn voor de ontwikkeling en welzijn van kinderen. Deze kenmerken zien we ook terug in diverse (wetenschappelijke) nationale en internationale instrumenten en curricula zoals bijvoorbeeld de *Home Observation for Measurement of the Environment*, *Family Child Care Environment Rating Scale-Revised*, *MeMoQ*, *ZiKo- het zelfevaluatie-instrument* en het *Pedagogisch Kader Gastouderopvang*. In hoofdstuk 4 worden een aantal belangrijke, herkenbare kenmerken vastgesteld met behulp van een observatielijst (zie paragraaf 4.3).

Structurele kenmerken

Naast de proceskwaliteit van de gastouderopvang worden er ook *structurele kwaliteitskenmerken* onderscheiden, dit wil zeggen reguleerbare kenmerken zoals groepsgrootte, gastouder-kindratio, opleiding en training. Deze zijn van invloed op de proceskwaliteit en kunnen worden beschouwd als voorwaarden voor het (ook op langere termijn) realiseren van een hoge proceskwaliteit. Relevante structurele kwaliteitskenmerken zijn opgenomen in deel 3 van het meetinstrument (zie figuur 1.1).

1.3 Wetenschappelijk instrument en de Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang

De wetenschappelijke versie van het meetinstrument wordt gebruikt in periodieke landelijke kwaliteitsmetingen en in wetenschappelijk onderzoek. De Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang – de veldversie – is voor een deel van deze wetenschappelijke versie afgeleid. De Kwaliteitsmonitor heeft dezelfde theoretische basis als het wetenschappelijke instrument en bestaat ook uit dezelfde drie onderdelen:

- 1 interactievaardigheden van gastouders;
- 2 kwaliteit van de leefomgeving;
- 3 structurele kwaliteit.

De Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang dient echter nadrukkelijk een ander doel en is ook anders van opzet dan het wetenschappelijke instrument. Het wetenschappelijke instrument is zeer omvangrijk en vereist uitgebreide training en zeer precieze observaties van allerlei aspecten van de pedagogische kwaliteit. De Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang is toegesneden op de praktijk van de gastouderopvang: korter, gebruiksvriendelijker, praktischer en kan zonder training worden toegepast door gastouders en gastouderbureaus. De monitor is bedoeld om kennis op te doen en/of een snelle inschatting te kunnen maken van de belangrijkste aspecten van de pedagogische kwaliteit bij de gastouder. Het instrument legt de vinger op sterke en zwakke kanten van de opvang en maakt duidelijk welke specifieke punten meer aandacht behoeven om de kwaliteit van de gastouderopvang (verder) te verbeteren.

De Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang is voor een deel gebaseerd op het wetenschappelijke instrument voor de gastouderopvang en voor het geheel zijn de opbouw en de inhoud van zowel de NCKO-Kwaliteitsmonitor als de Kwaliteitsmonitor BSO gebruikt.

1.4 Doelgroep

Voor wie is de Kwaliteitsmonitor Gastouderopvang bedoeld?

Begin 2014 waren er in het LRKP-bestand (Landelijk Register Kinderopvang en Peuterspeelzalen) 722 gastouderbureaus ingeschreven en 39.753 gastouders. Gastouderopvang vindt in de meeste situaties (76,5%) plaats bij de gastouders thuis (Boogaard en Bollen, 2014, p. 14). Begin 2017 is het aantal gastouderbureaus gedaald naar 670 en zijn er 33.585 gastouders geregistreerd in het LRKP-bestand.

Dit instrument richt zich op gastouders en gastouderbureaus die de pedagogische kwaliteit van hun opvang willen monitoren en verbeteren. Daarnaast biedt het instrument ook inzicht in pedagogische kwaliteit aan ouders van kinderen die gebruik (willen) maken van gastouderopvang. Het instrument is iets minder geschikt voor gastouderopvang die plaatsvindt bij de gastkinderen thuis, aangezien de gastouder afhankelijk is van de wensen en keuzes van de ouders wat betreft inrichting en materialen.